

ภาษาบาลี ๑ คำ คติธรรมประจำสัปดาห์

“หทย — สภาพธรรมที่อยู่ภายใน คือ จิต, หทัย”

คำว่า หทย อ่านตามภาษาบาลีว่า หะ - ทะ - ยะ แปลว่า สภาพธรรมที่อยู่ภายใน หมายถึง สภาพธรรมอย่างหนึ่ง คือ จิต ซึ่งอยู่ภายในที่สุด แม้เจตสิกที่เกิดร่วมกับจิต ประกอบกับจิต ยังเป็น ภายนอก แม้อารมณ์ซึ่งเป็นสิ่งที่จิตรู้ก็เป็นภายนอก เพราะสภาพธรรมที่อยู่ภายในจริงๆ คือ จิต ตามข้อความจากพระอภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณีปกรณ์ ว่า จิตเท่านั้นเรียกว่า หทัย เพราะอรรถว่าอยู่ภายใน, จิตมีมากมายหลายประเภท แต่เมื่อว่าโดยลักษณะแล้ว มีลักษณะเดียว คือมีการรู้แจ้ง ซึ่งอารมณ์เป็นลักษณะ ตามข้อความบางตอนจากอรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณีปกรณ์ ว่า “ก็เมื่อว่าโดยลักษณะ จิตมีการรู้แจ้งอารมณ์เป็นลักษณะ, จริงอยู่ จิตที่เป็นไปในภุมิ ชื่อว่า ไม่มีการรู้แจ้งอารมณ์เป็นลักษณะก็หาไม่ เพราะจิตทั้งหมดมีการรู้แจ้งอารมณ์ทั้งนั้น”.

ในสังสารวัฏอันยาวนาน แต่ละบุคคลก็เกิดมาแล้วนับชาติไม่ถ้วน ซึ่งก็ไม่พ้นไปจากความ เป็นไปของสภาพธรรมคือ จิต (สภาพธรรมที่เป็นใหญ่เป็นประธานในการรู้แจ้งอารมณ์) เจตสิก (สภาพธรรมที่เกิดร่วมกับจิต) และ รูป (สภาพธรรมที่ไม่รู้อารมณ์อะไร) เพราะผู้ที่ยังมีกิเลสอยู่ ยังมีตัณหา ยังมีอวิชชาซึ่งยังดับไม่ได้ ก็ยังต้องมีการเวียนว่ายตายเกิดอยู่รำไป ประการที่สำคัญคือ ไม่ว่าจะเกิดเป็นใคร มีอายุยืนนานเพียงใด ก็ดำรงอยู่เพียงชั่วขณะจิตเดียวเท่านั้น จิตขณะหนึ่งเกิดขึ้น แล้วดับไป เป็นปัจจัยให้จิตขณะต่อไปเกิดขึ้น จิตไม่สามารถเกิดขึ้นพร้อมกันสองดวงหรือสองขณะได้ หรือเชื่อว่าจะมีจิตดวงเดียวเกิดขึ้นเป็นสัณยัตถ์ตลอดไป เพราะตามความเป็นจริงแล้ว มีจิตเกิดดับ สืบต่อกันอยู่ตลอดเวลาอย่างไม่ขาดสาย เป็นกุศลบ้าง เป็นอกุศลบ้าง เป็นวิบากบ้าง เป็นกิริยาบ้าง ตามความเป็นไปของจิต ซึ่งก็เป็นอย่างนี้มานานแล้วในสังสารวัฏ

เมื่อกล่าวถึงสิ่งที่มีจริงแล้ว เป็นปรมาตมธรรม ซึ่งไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน จำแนกเป็นสภาพธรรม ที่เป็น “จิตปรมาตม” เป็นสภาพรู้ เป็นใหญ่เป็นประธานในการรู้ “เจตสิกปรมาตม” ได้แก่ สภาพธรรม ที่เป็นนามธรรมที่เกิดกับจิต มีลักษณะเฉพาะของนามธรรมนั้นๆ แต่เป็นสภาพธรรมที่เกิดพร้อมกับจิต ดับพร้อมกับจิต รู้อารมณ์เดียวกับจิต แต่ว่ากระทำกิจของตนต่างๆ กันไป สำหรับเจตสิกปรมาตม มีทั้งหมด ๕๒ ประเภท มี ๘ สละ (สภาพธรรมที่กระทบอารมณ์) เวทนา (ความรู้สึก) สัญญา (ความจำ) เจตนา (ความตั้งใจ) เป็นต้น และในการอบรมเจริญปัญญา ก็จรรู้ลักษณะของรูปธรรมด้วย ซึ่งเป็น ปรมาตมธรรมอีกอย่างหนึ่งคือ รูปปรมาตม เพราะในชีวิตจริง ๆ ตามความเป็นจริง มีการเห็น ซึ่งเป็นจิต และสิ่งที่ปรากฏทางตาไม่ใช่สภาพรู้ ก็เป็นรูปปรมาตม การอบรมปัญญา ก็เป็นการรู้ลักษณะของ ปรมาตมธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงละเอียด เพื่อให้เข้าใจชัดในความเป็นอนัตตา ไม่ใช่ สัตว์ บุคคล ตัวตน ของสิ่งที่มีจริง ที่เกิดขึ้นเป็นไปในชีวิตประจำวัน ทั้งจิต เจตสิก และรูป ส่วนใน

นิพพานนั้น เมื่อยังไม่ประจักษ์ ก็ควรที่จะได้ศึกษาเพื่อที่จะได้เข้าใจเรื่องของปรมัตถธรรม ๓ คือ จิต เจตสิก รูป ก่อน

สภาพธรรมที่เป็นปรมัตถธรรมอย่างหนึ่งคือ จิต เป็นสภาพธรรมที่อยู่ภายใน อันมีอีกชื่อหนึ่งว่า หทย หรือ หทัย เพราะมีความหมายว่าเป็นสภาวะอยู่ภายใน

จากพยัญชนะนี้ก็ทำให้เข้าใจได้ว่า จิตไม่ได้อยู่ข้างนอกหรือภายนอก ส่วนความหมายของสภาวะอยู่ภายในคือ จิตเป็นสภาพธรรมที่กำลังรู้สิ่งที่ปรากฏซึ่งเป็นภายนอก สิ่งใดที่ปรากฏสิ่งนั้นเป็นภายนอก เพราะเป็นอารมณ์ของจิตที่กำลังรู้

เพราะฉะนั้น การศึกษาเรื่องของจิต เป็นการที่จะพิจารณาสภาพธรรมที่กำลังปรากฏอยู่ในขณะนี้ หากไม่เคยเฉลียวคิดเลยว่าจิตอยู่ที่ไหน ก็จะไม่สามารถรู้ลักษณะของจิตได้ เพราะถึงมีจิตแต่ก็ไม่ทราบจิตอยู่ที่ไหน ก็ไม่สามารถพิจารณาลักษณะของจิตได้ ว่าเป็นเพียงสภาพรู้ ชาติรู้ อารมณ์รู้ ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน แต่เมื่อเข้าใจว่าจิตเป็นสภาพธรรมที่เป็นภายใน เพราะความหมายว่าเป็นสภาวะอยู่ภายใน ในขณะที่เห็นจิตไม่ได้อยู่ข้างนอก สิ้นบรรณกำลังปรากฏเป็นภายนอก จิตเป็นสภาพธรรมที่อยู่ภายใน ที่กำลังรู้สิ่งที่กำลังปรากฏทางตา นี่คือการอบรมเจริญปัญญา ที่จะรู้ลักษณะของสภาพธรรมตรงตามความเป็นจริงที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดง ถ้าไม่คิดอย่างนี้ก็ไม่ทราบว่าจะไปหาจิตที่ไหน เมื่อหาจิตไม่พบ ก็ไม่สามารถจะพิจารณาจนกระทั่งรู้ชัดว่านั่นแหละ คือลักษณะของจิต **ที่ว่าทุกคนมีจิตนั้น ไม่ได้นอกเหนือจากชีวิตประจำวันเลย ในขณะที่กำลังเห็นเดี๋ยวนี้เอง เป็นสภาพที่รู้สิ่งที่กำลังปรากฏ สิ่งที่ปรากฏ ปรากฏภายนอก ส่วนที่เห็นคือที่กำลังรู้นั้น เป็นจิต เป็นสภาพธรรมที่เป็นอาการรู้ เป็นธาตุรู้สิ่งที่ปรากฏทางตา นอกจากนั้นแล้วในขณะที่ได้ยินบ้าง ได้กลิ่นบ้าง ลิ้มรสบ้าง รู้สิ่งที่กระทบสัมผัสบ้าง คิดนึกบ้าง เป็นกุศลบ้าง เป็นอกุศลบ้าง ทั้งหมดนี้คือความเกิดขึ้นเป็นไปของจิต ซึ่งเป็นสภาพธรรมที่อยู่ภายใน**

เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว ทุกขณะของชีวิตคือการเกิดดับสืบต่อกันของจิต (รวมถึงสภาพธรรมที่เกิดร่วมกับจิตคือเจตสิกด้วย) และที่สำคัญ จิตไม่ใช่เรา แต่เป็นธรรมที่เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัยหลายอย่าง มีที่เกิด มีอารมณ์ มีเจตสิกเกิดร่วมด้วย เป็นต้น เป็นการปฏิเสธความเป็นตัวตน เป็นสัตว์ เป็นบุคคลอย่างสิ้นเชิงไม่ว่าจะฟังจะศึกษาในส่วนใดก็ตาม ก็เพื่อเข้าใจถูกเห็นถูกตามความเป็นจริงว่า เป็นธรรมไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน จริงๆ ทั้งหมดของพระธรรมคำสอนที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงเป็นไปเพื่อความเข้าใจถูกเห็นถูกในสิ่งที่มีจริงตามความเป็นจริงโดยตลอด.

[ชมรมบ้านธัมมะ มศพ. : www.dhammadhomefellowship.com, โทร. ๐๘๕-๖๒๑๗๑๐๖]